

کاربرد تحلیل گفتمان در تحقیقات اجتماعی

تألیف:

حسینعلی قجری

جواد نظری

جامعه‌شناسان

سرشناسه: قجری، حسینعلی
عنوان و نام‌پدیدآور: کاربرد تحلیل گفتمان در تحقیقات اجتماعی
تألیف: حسینعلی قجری با همکاری جواد نظری

مشخصات نشر: جامعه‌شناسان

مشخصات ظاهری: ۲۴۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۹۹-۳۳-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: گفتمان، جنبه های اجتماعی

شناسه افزوده: نظری، جواد، ۱۳۵۴

رده بندی کنگره: ۳۰۲/۸۱/۳۲۰۳۸۹

رده بندی دیویی: ۴۰۱/۱

شماره کتابشناسی: ۲۱۷۰۳۷۹

جامعه‌شناسان

کاربرد تحلیل گفتمان در تحقیقات اجتماعی تألیف: حسینعلی قجری، جواد نظری

چاپ اول: ۱۳۹۲ تهران/ تعداد ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان/ لیوگرافی: رویداد چاپ: فدیانی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۹۹-۳۳-۴

همه حقوق چاپ نشر برای ناشر محفوظ است.

حروفچینی، نمونه‌خوانی و صفحه‌آرایی: جامعه‌شناسان

ویراستاری: گروه ویراستاری انتشارات جامعه‌شناسان

فروشگاه و نمایشگاه مرکزی:

تهران، خیابان انقلاب، روبروی درب اصلی

دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، همکف، پلاک ۳۳۳

فروشگاه جامعه‌شناسان - تلفن: ۶۶۰۰۰۰۵۱

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب
۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف
(ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

WWW.JAMEESHENASAN.COM

Email: Sociologists15@gmail.com

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
----------	---

فصل اول

ملاحظات مقدماتی	۱۳
مقدمه	۱۵
رویکردها و روش‌های اصلی پژوهش (پوزیتیویستی و تفسیری)	۱۵
جایگاه تحلیل گفتمان در میان این رویکردها و روش‌های سستی و رایج	۲۷

فصل دوم

مباحث نظری تحلیل گفتمان	۳۳
مقدمه	۳۵
تاریخچه و ریشه‌های گفتمان	۳۷
تعاریف گفتمان	۴۱
اصول و مفروضات مشترک رهیافت‌های مختلف گفتمان	۴۳
تفاوت‌ها	۴۴
رهیافت‌های تحلیل گفتمان	۴۸
رهیافت فرهنگی گفتمان	۴۹

- نظریه‌ی لاکلاو و موفه ۵۱
- نظریه‌ی معنا لاکلاو و موفه ۵۳
- نظریه‌ی اجتماع لاکلاو و موفه ۵۹
- چگونگی تشکیل گفتمان از نگاه لاکلاو و موفه ۶۱
- مناطق‌های هم‌ارزی و تفاوت ۶۳
- جبهه‌های سیاسی ۶۶
- از جاکندگی و عاملیت سیاسی ۷۰
- هژمونیک شدن گفتمان ۷۳
- اسطوره‌ها و پنداره‌ها ۷۴
- عوامل هژمونیک‌ساز گفتمان در نظر لاکلاو و موفه ۷۶
- الف- عاملان سیاسی ۷۶
- ب و ج- اعتبار و در دسترسی ۷۸
- د- طرد و برجسته سازی ۸۰
- نقد نظریه‌ی گفتمان لاکلاو و موفه ۸۱
- رهیافت زبان‌شناسی انتقادی گفتمان ۸۲
- رهیافت کردار گفتمانی نورمن فرکلاف ۸۵
- تحلیل گفتمان تغییرات فرهنگی اجتماعی ۸۷
- تحلیل نشانه شناختی گفتمان ۸۹
- رهیافت شناختی- اجتماعی تون ای. وندایک ۹۲
- رهیافت گفتمانی- تاریخی روث وداک ۹۹
- رهیافت شبکه‌ی نظام‌بخش زیگفرد جاگر ۱۰۷
- از گفتمان به شبکه نظام‌بخش ۱۱۲

فصل سوم

۱۱۷.....	روش‌شناسی تحلیل گفتمان
۱۱۹.....	مقدمه
۱۱۹.....	موضوع تحقیق
۱۲۲.....	سؤال (سؤال‌های) تحقیق
۱۲۳.....	چهارچوب نظری تحقیق
۱۲۵.....	شیوه (شیوه‌های) گردآوری اطلاعات
۱۲۸.....	پیاده‌کردن مطالب ضبط‌شده
۱۲۸.....	نمونه‌گیری
۱۳۰.....	شیوه (شیوه‌های) تجزیه و تحلیل داده‌ها
۱۳۱.....	الف- رویکرد فرهنگی ارنستو لکلاو و نستان موفه
۱۳۱.....	مرحله‌ی اول: توصیف نظم گفتمان و گفتمان‌ها
۱۳۲.....	مرحله‌ی دوم: چگونگی تکوین گفتمان
۱۳۳.....	بینامتنیت
۱۳۴.....	بیناگفتمانیت
۱۳۵.....	غیریت‌سازی
۱۳۵.....	مرحله‌ی سوم: چرایی هژمونیک شدن گفتمان
۱۳۷.....	ب- رویکرد کردار گفتمانی نورمن فرکلاف
۱۳۷.....	تحلیل تغییر اجتماعی- فرهنگی گفتمان
۱۳۸.....	کردار گفتمانی
۱۴۴.....	متن
۱۴۹.....	کردار اجتماعی

تحلیل یک نمونه	۱۵۱
تمرکز بر کردار اجتماعی فرهنگی و گفتمانی و کردار گفتمانی	۱۶۱
تحلیل نشانه = شناختی گفتمان	۱۶۲
نمونه: بازنمایی تغییر در اقتصاد جهانی	۱۶۵
رویکرد شناختی - اجتماعی تئون ای. ون دایک	۱۷۹
نمونه‌ای عملی از تحلیل گفتمان ون دایک	۱۸۵
شناخت اجتماعی و زمینه‌های اجتماعی - فرهنگی	۱۹۲
روش تحلیل گفتمان و شبکه‌ی نظام‌بخش زیگفرید جاگر	۱۹۵
چگونگی انجام تحلیل پای گفتمان از نظر جاگر	۱۹۷
رویکرد تاریخی - گفتمانی روث وداک	۲۰۵
کاربرد مدل گفتمان	۲۱۳
تحلیل	۲۱۸
نتیجه‌گیری	۲۳۸
کتابنامه	۲۴۱

پیشگفتار

یکی از روش‌های پژوهش کیفی که در دهه‌های اخیر اقبال زیادی به آن شده است و به‌طور فزاینده‌ای استفاده از آن در حال گسترش می‌باشد تحلیل گفتمان است. تحلیل گفتمان که در زبان فارسی به سخن‌کاوی، تحلیل کلام و تحلیل گفتار نیز ترجمه شده است. یک گرایش مطالعاتی بین رشته‌ای است که از اواسط دهه‌ی ۱۹۶۰ تا اواسط دهه‌ی ۱۹۷۰ در پی تغییرات گسترده‌ی علمی - معرفتی در رشته‌هایی چون انسان‌شناسی، قوم‌نگاری، جامعه‌شناسی خرد، روان‌شناسی ادراکی و اجتماعی، شعر، معانی و بیان، زبان‌شناسی، نشانه‌شناسی و سایر رشته‌های علوم اجتماعی و انسانی علاقمند به مطالعات نظام‌مند ساختار، کارکرد و فرآیند تولید گفتار و نوشتار ظهور کرده است. این گرایش به دلیل بین رشته‌ای بودن، خیلی زود به‌عنوان یکی از روش‌های کیفی در حوزه‌های مختلف علوم سیاسی، علوم اجتماعی، رسانه‌ها و ارتباطات و زبان‌شناسی انتقادی مورد استقبال واقع شد.

تحلیل گفتمان اکنون با بهره‌گیری از یک رشته اصول، جایگاه خود را در علوم انسانی و اجتماعی پیدا کرده است. تحلیل گفتمان با تلاش در راستای تلفیق نظریه و عمل، تلفیق سطح خرد و کلان و تلفیق رشته‌های مختلف مثل زبان‌شناسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و... نشان داده است که از توانایی بسیار بالایی برخوردار است و قادر می‌باشد نگرشی را در مورد بسیاری از پدیده‌های اجتماعی و ذهنی پدید آورد که سایر رشته‌ها آن را نادیده می‌انگارند. تحلیل گفتمان روش پیچیده‌ای است که مدعی یک

قلمرو مطالعاتی مستقل است که موضوعات، پدیده‌ها، نظریه‌ها، روش‌ها و اصول خاص خود را دارد. نظر به اهمیت آن برای توصیف و تبیین پدیده‌های اجتماعی و زبان و فرهنگ در جامعه‌ی معاصر و نبود کتابی راهنما برای محققین و دانشجویان عزیز کشورمان در خصوص روش انجام تحلیل گفتمان، کتاب حاضر سعی دارد چنین وظیفه‌ی خطیری را عهده‌دار شود. کتاب حاضر در راستای این وظیفه‌ی خطیر سعی دارد حتی‌الامکان به این سؤالات پاسخ دهد که چگونه می‌توان از تحلیل گفتمان در پژوهش‌های اجتماعی استفاده نمود؟ مهم‌ترین اصول و قواعد روش شناختی تحلیل گفتمان کدامند؟

در راستای اهداف مطرح شده و پاسخگویی به سؤالات فوق، فصل اول، تحت عنوان "ملاحظات مقدماتی" سعی دارد جایگاه تحلیل گفتمان در بین رویکردها و روش‌های کلاسیک و شناخته شده‌تر در عرصه‌ی علوم اجتماعی را مشخص کند برای این کار گونه‌شناسی‌ای از رویکردها و روش‌های تحقیق براساس مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی آنها ارائه و سپس بررسی می‌شود که تحلیل گفتمان دارای چه جایگاه و نسبتی با این رویکردها و روش‌ها است. در این فصل رویکردهای اصل تحقیق به دو رویکرد پوزیتیویستی و تفسیری تقسیم‌بندی می‌شوند و سپس رویکرد تحلیل گفتمان با آنها مقایسه می‌گردد.

در فصل دوم، عنوان "مباحث نظری تحلیل گفتمان" به مباحث نظری و ریشه‌ای تحلیل گفتمان پرداخته می‌شود. به دلیل اینکه در تحلیل گفتمان نظریه و روش در هم تنیده شده است و محققان برای استفاده از تحلیل گفتمان بعنوان روش تحقیق، باید با مبانی نظری آن آشنا و مفروضات فلسفی اصلی آن را بپذیرند و با توجه به اینکه گفتمان و تحلیل گفتمان دارای دو بعد نظری و روشی است در این فصل، بعنوان یک ضرورت، بعد نظری تحلیل گفتمان توضیح داده می‌شود. در بیان ابعاد نظری تحلیل

گفتمان، ابتدا ریشه‌ها و تاریخچه‌ی آن و سپس تعاریف، مفروضات مشترک و تفاوت‌ها و رویکردها و رهیافتهای مختلف تحلیل گفتمان معرفی خواهند شد.

در فصل سوم، تحت عنوان "روش شناسی تحلیل گفتمان" سعی خواهد شد تا مراحل و عناصر اصلی روش تحلیل گفتمان یا بعد روشی تحلیل گفتمان که مبتنی بر بعد نظری آن است مورد بررسی قرار گیرد. در این فصل روش انجام تحلیل گفتمان ذیل شش عنوان، عنصر و مرحله به شرح زیر توضیح داده خواهد شد:

- ۱- موضوع تحقیق ۲- سوال (سؤال‌های) تحقیق ۳- چهارچوب نظری تحقیق ۴- شیوه (شیوه‌های) گردآوری داده‌ها ۵- شیوه (شیوه‌های) تجزیه و تحلیل داده‌ها ۶- اعتبار و روایی تحقیق و یافته‌های آن.